

Тетяна Ковальчук

КОВАЛЬЧУК Тетяна Миколаївна — аспірантка кафедри філософії, суспільних наук, українознавства та української мови Української медичної стоматологічної академії (м. Полтава). Сфера наукових інтересів — соціальна філософія, філософська антропологія.

ВИЯВ ГІДНОСТІ ЛЮДИНИ КРИЗЬ ПРИЗМУ ЧОЛОВІЧОГО ТА ЖІНОЧОГО НАЧАЛА

Суспільний інтерес до відносин між чоловіком та жінкою старий, як і людська історія. Стосовно цього психолог Н.Хамітов зазначає, що «особистість приходить з Вічності в час щаблями статі. Ними вона й повертається у вічність» [8, с.21]. Проте пильний погляд на минуле людства свідчить, що насправді воно було історією лише половини людства. Ми дізнаємося про правителів, воєначальників, повстанців, винахідників знарядь праці й техніки. Участь жінок у суспільних, релігійних рухах, їхній вплив на формування типу культури тої чи іншої епохи, їхня роль у політиці, виробничих відносинах, навіть у родинних стосунках майже не висвітлюється. Проблему соціально-психологічного становлення обох статей в історії вперше порушила Сімона де Бовуар, дружина французького філософа Ж.-П. Сартра. Вона наголошувала, що «...неповноцінність жінки визначила її мізерну роль в історії, а мізерна роль в історії приречла її на неповноцінність» [7, с.252]. Її монографія—це спроби розрізнити і порівняти чоловічі та жіночі цінності, наголосити на їхній взаємодоповнюваності. Професор історії Берлінського університету Г. Бок у праці «Жінка в європейській історії. Від середньовіччя до сучасності» розглядає передумови формування феміністського руху,

ззначаючи, що до часів Відродження вважалось, що жінка за межами дому суперечить Божому замислові [10, с.27]. Ще в античні часи Платон у трактаті «Держава» звертав увагу на проблему однаковості освіти для чоловіків та жінок як передумови набуття ними справді рівних шансів брати участь в громадських справах. У той же час Софокл наголошував, що досить лише зрівняти жінку в правах з чоловіком, як вона починає переважати його за своїми суто людськими властивостями. І.Кант, А.Шопенгауер, Ф.Енгельс, К.Маркс, З.Фрейд та інші філософи, психологи, соціологи звертали пильну увагу на відносини між статями, розкриваючи різні їх аспекти. Так, Ф. Ніцше у «Книзі для вільних умів» у розділі про жінку й дитину зазначає, що досконала жінка є вищим типом людини, ніж досконалий чоловік, але зустрічається такий жіночий тип надзвичайно рідко [5, с.415]. К.-Г. Юнг увів поняття архетипів «чоловічості» та «жіночості», тобто анімус, який формує думку та аніму, котра відтворює настрої [9, с. 189]. Китайська філософія також виділяє «їнь» та «ян» як дві сторони чоловічого й жіночого: вони неподільні, але не тотожні з точки зору вияву двох протилежних начал. Слід згадати імена Пулена де ля Барр («Про рівність двох статей», 1673), Олімпії де Гуж (авторки «Декларації прав жінки», 1789), Мері Волстонкрафт («Виправдання прав жінки», 1792), Керолайн Нортон («Природне право матері на опіку своєю дитиною», 1837), Маргарет Фуллер («Жінка в дев'ятнадцятому столітті», 1845), Джона Стюарта Мілля (маніфест «Пригноблення жінок», 1869). Німецький філософ Артур Шопенгауер, який вивчав природу і звичаї протилежної статі, зазначав, що «вже сам вигляд жіночої фігури показує, що вона не призначена для надто великої праці — ні духовної, ні тілесної. Вона відбуває обов'язки життя не дійсним, а страдницьким чином: муками пологів, піклуванням про дітей, покорою чоловіку, для якого вона має бути терплячою і підбадьорливою подругою. Вона не створена для вищих страждань, радощів і могутнього

прояву сил; її життя має проходити спокійніше, незначніше і м'якше, ніж життя чоловіка, не стаючи власне від цього щасливішим чи нещаснішим».

Християнство проголошує, що гідність кожної людини знаходить своє втілення у єдності з Богом. Бо кожна людина, чоловік чи жінка, «створені на образ і подобу Божу», не можуть проявити себе поза виміром цього образу й подоби. «Створив... Бог людину на свій образ; на Божий образ створив її, чоловіком і жінкою створив їх» [Бут. 1, 27]. Ці біблійні рядки вказують на те, що людина є вершиною всього створеного у видимому світі. Отже, Творець довіряє «панування» над землею всьому людському родові, усім людям, усім чоловікам й усім жінкам, які черпають свою гідність і покликання із спільного «початку». У Книзі Буття сказано, що жінка була створена Богом «з ребра» чоловіка і була поставлена як друге «Я» поруч з чоловіком, що вказує на незаперечне визнання її гідності. Жінка, покликана в такий спосіб до існування, була визнана чоловіком як «кість з його кості і тіло з його тіла» [Бут.2, 23]. Отже, від початку вони обоє є рівними у своїй гідності особами, на відміну від світу інших живих істот, що їх оточує. Крім того, у багатьох висловах любов Бога, котрий дбає про свій народ, порівнюється з любов'ю матері. Так, як матір, Бог «носив» людство, свій обраний народ, у своєму лоні, зродив його в болях, його годував і потішав [Іс. 42, 14; 47, 3-4]. Божа любов представлена в численних місцях і як любов чоловіка, батька [Єр. 3, 4-19]. Якщо людина вже із самої своєї особової природи є образом і подобою Бога, то її величність і гідність здійснюються у союзі з Богом, у з'єднанні з Ним. Проте саме християнська традиція значною мірою сприяла і пригнобленню та упослідженню жінки, адже з точки зору релігії ставлення до жінки — неоднозначне. Поряд з ідеалізованим образом благочестя та святості вона постає і як перша спокусниця, грішниця. Від прапочатків жіноче існування трактується не як самодостатнє, а як призначене

комусь вищому за неї. Опозиція духовного й плотського як високого, сакрального й низького, гріховного приводить до того, що саме в жінці бачиться осердя зла. Її тіло ганебне й нечисте. Жінка — це спокусниця, вона змусила Адама порушити божу заборону (згадаймо Єву). Відносну рівність, надію на прощення й спасіння християнство обіцяє жінці лише в нагороду за цілковиту впокореність: самовіддана, послужлива дружина разом зі своїм чоловіком досягне райського блаженства. Навіть Богоматір (яку релігія звільняє від «скверни» зачаття) вважає себе «служницею Господа».

З часу появи праці Ф.Енгельса про походження людини, родини, суспільства та приватної власності, в науковій думці утверджується концепція, згідно з якою з настанням доби патріархату було поставлено крапку на ідеї рівноправ'я статей, що і стає «всесвітньо історичною» поразкою жіноцтва. Проте навіть у первісних спільнотах, де діяв матриархат, жінка ніколи не була рівною поряд з чоловіком. Перш за все тому, що материнські обов'язки і відносна фізична слабкість не давали їй змоги утверджувати і відстоювати на рівні з чоловіками власну гідність, брати активну участь у військових діях, у завоюванні та перетворенні зовнішнього світу. Тому тривалий час суто жіночого погляду на перипетії історичного процесу не спостерігалось — чоловіки, утвердивши свій престиж на фізичній силі, створили власну мораль, релігію, ієрархію цінностей. Жінці ж було відведено вторинну роль, що позбавляла її можливості вільного самоствердження, повної реалізації своїх здібностей у діяльності, спрямованій на вдосконалення себе і світу навколо. Незважаючи на це, історія подає факти про участь жінок у боях з ворогами своєї батьківщини разом з чоловіками (Жанна д'Арк). Крім того, жінки силою свого впливу піднімали бойовий дух вояків, часто самостійно керували громадськими і державними справами. Зокрема, якщо вести мову про українську жінку, то для неї справді історично виправданим є поняття «Берегиня». Чимало представниць

«слабкої статі», які репрезентували нашу історію в різні часи, виявляли сміливість і високе почуття власної гідності нарівні з чоловіками. Слід згадати видатних жінок України — княгиню Ольгу, Анну Ярославну, Роксолану(Настю Лісовську), Гальшку Гулевичівну, Софію Русову.

За часів Середньовіччя існувало два підходи до визначення ролі жіноцтва. Прихильники першого, схоластичного підходу, озброївшись Арістотелівською концепцією щодо «нижчості» жіночого начала, всіляко підкреслювали нібито природну гріховність, другорядність та меншовартість слабкої статі [11,с.286]. Послідовники другого, світського підходу підносили жінку на недосяжний п'єдестал, приписували їй всі чесноти Діви Марії, вбачали у ній демістифіковану Богородицю. [1,с.79].

Доба Відродження, для якої був характерним антропоцентризм, пропагування безмежності людських можливостей, живий інтерес до усіх сторін існування особистості, надала нового імпульсу дискусіям з приводу можливості самоствердження для жінок. Ідеалізуючи мужчину, як основного носія ренесансних чеснот, гуманісти до певної міри сприяли і реабілітації жіночої статі. Жінки одержували змогу здобувати освіту, брали досить активну участь у суспільно-політичному та культурному житті своїх країн. Із плином часу змінювалися і уявлення про ідеальну жінку: смиренномудрі, покірливі та пасивні жінки, що були ніби «додатками» до представників «сильної статі», поступалися місцем дійовим, рішучим, підприємливим особам, які не боялися виявляти свої розумові якості та кмітливість. Якщо Лаура Петрарки та Беатріче Данте втілювали образ Богородиці й мали напівземне походження, то Єлена в сонетах Ронсара взагалі постає як живе тілесне створіння. На сторінках ренесансних творів спостерігаємо досить широкий спектр інтерпретацій жіночої природи: поряд з «високими» героїнями, що втілювали ідеальні уявлення про жіноцтво, з'явилися їхні антиподи — підступні спокусниці,

шахраюваті жінки, повії та ін. В умовах активізації буржуазної економіки, з подальшим розвитком патріархальних відносин, людина вже не була впевнена у власній цінності, якщо вона не підкріплювалася ринковим успіхом.

Оскільки гідність має неоднаковий вияв у сутності жінки і чоловіка, прояв гідності двох начал — чоловічого і жіночого слід розглядати через втілення цього феномену у двох архетипах — «гідність-жіночість» та «гідність-мужність». Психологи стверджують, що є почуття, що їх переживають тільки жінки або тільки чоловіки; крім того, поряд із властивими обом статям, є смисли та цінності, які формуються у свідомості тільки жінки або тільки чоловіка. Зокрема, жіночі (фемінінні) ціннісні орієнтири відрізняються від чоловічих (маскулінних), що є підґрунтям традиційних патріархальних стереотипів, доміантних у сучасному соціумі. Чоловічі цінності визначають культ успіху, сили, раціональності, інтелекту, допускають агресію та насильство. Звідси в чоловічій свідомості «еталонному» чоловікові властиві такі характеристики, як високий інтелектуальний та фізичний потенціал, упевненість у собі, настирливість, агресивність, сміливість. Моральні чесноти, які втілюють гідний поваги образ чоловіка, це також доблесть, героїзм, сила, мужність. Натомість специфічно «жіночі» моральні цінності засновані на культурі турботи про інших, милосерді й симпатії до слабких, ніжність, терпимість, потяг до стабільності. Гідність чоловіка («гідність-мужність») проявляється у здатності перемагати, захищати, виявляти силу, витривалість і мужність. Гідність жінки («гідність-жіночість») виявляється у її здатності продовжувати, творити нове життя, покликанні бути матір'ю, берегинею. Чоловік значною мірою тягнеться до виявлення назовні, в той час як жінка, за своєю суттю, набагато більше звернена до своїх внутрішніх переживань. Чоловік потребує дій, прагне росту, розвитку, тягнеться до пригод і нових шляхів. Жінка прагне того, щоб берегти, закріплювати, захищати. Батьківство ж —

хоч і належить до обох — здійснюється набагато більше в жінці, яка виношує дитя і дає світу нове життя. Цей можливий лише для матері спосіб спілкування з новою людиною, створює, у свою чергу, таке відношення не тільки до власної дитини, але до людини взагалі, — що глибоко характеризує всю особистість жінки. Вона більшою мірою, ніж чоловік, здатна виявляти такі моральні риси, як поступливість, любов і повагу «до іншого», оскільки саме материнство розвиває і поглиблює цю здатність. Те, що саме жінка є праобразом усього роду людського, виявляє її надзвичайну гідність і життєве покликання.

Нині зникло більшість відомих в історії причин жіночого гноблення і підлеглості. Самоствердження жінки, як і чоловіка, у сучасному постіндустріальному суспільстві ґрунтується на досягнутому успіхові, на тому, яке місце вона змогла посісти у суспільній, професійній ієрархії. Саме участь у виробництві поступово змінює становище жінки.

До кінця ХХ століття спроби досягти рівності між чоловіком і жінкою призвели до того, що їх риси настільки змішалися, що вже важко зрозуміти, хто є хто. Нині не лише жінці, а й чоловікові важко самоствердитися у цьому житті, і справа тут у великій невизначеності в цінностях, що заважає знайти своє місце в суспільстві і утвердити власну гідність обом статям. Відстоюючи свої права, утверджуючи власну гідність, жінки прагнуть стати схожими на чоловіків і стають часом на справжню боротьбу проти «чоловічого шовінізму». Істинне ж самоствердження жінки полягає в тому, щоб знову відкрити для себе скарби своєї душі, свою гідність-жіночність. Якщо самоствердження жінки стане основним критерієм в її боротьбі за власну гідність, якщо завдяки цьому вона почне торувати шляхи, що ведуть до вияву її істинної природи, то набагато легше буде визначити, в чому полягає і суть гідності чоловіка, і, можливо, зникнуть приводи до змагань між ними.

Література

1. *Ігнатенко М.А.* Генезис сучасного художнього мислення. — К., 1986.—237с.
2. *Козуля О.* Жінки в історії України. — К., 1993. — 255с.
3. *Кузич-Березовський І.* Жінка і держава. — Львів, 1994. — 284с.
4. *Луговий О.* Визначне жіноцтво України. — К., 1994. — 331с.
5. *Ницше Ф.* Человеческое слишком человеческое. — М., 1990.
6. *Ролле Й.* Жінки при Чигиринському дворі. — К., 1994.—62с.
7. *Сімона де Бовуар.* Друга стаття. Т. 1. — К., 1994.
8. *Хамитов Назип.* Тайна мужского и женского. Исцеляющие афоризмы. — К., 2002.
9. *Юнг К.-Г.* О психологии восточных религий и философии. — М., 1994.
10. *Bock Gisela.* Frauen in der europäischen Geschichte. Vom Mittelalter bis zur Gegenwart. — Munchen, 2000.
11. *Scholz Susanne.* Pleasure Island, or When Guyon Discovered Guiana: Visions of the Female Body in English Renaissance Literature// European Journal of English Studies. 1998. Vol.2, № 3: Feminism.. P.285.305.

Надійшла до редакції 25.05.2008 р.

Тетяна Бондар

БОНДАР Тетяна Олексіївна — аспірантка кафедри філософії Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка. Сфера наукових інтересів — соціальна філософія та філософія історії, аксіологія.

«БЛАГО» ЯК КАТЕГОРІЯ УТОПІЧНОЇ СВІДОМОСТІ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Актуальність проблеми. Категорії, як відомо, — це філософські поняття, що є засобами вироблення картини світу, способів освоєння людиною різних об'єктів, норм розуміння буття взагалі й людського буття зокрема.